AGAPEA

SIVE

DIES FESTI

AGAPES MARTYRIS

APVD CLARENSES



BRIXIAE
EX OFFICINA
SPINELLIANA ET VALOTTIANA

ANTISTITI RELIGIOSISSIMO

GABRIO MARIAE NAVAE

PONTIFICI

MAGNAE ECCLESIAE BRIXIANAE



PAULLUS BEDOSCUS

CURIO CANONICUS

Quae in lucem edimus Agapea, tuo dicata sunt nomini, tuae oblata dignitati; tantillus quidem liber est, sed multis non exiguis pretiosior videri possit. Hunc Morcellus cultor omnigenae

eruditionis, et latini pater eloquii, quem tu merito plurimi facis, libens exaravit, meumque esse humanissime voluit. Is ubi in jus meum devenit, statim honori, et meritis tuis dicandum non dubitavi. In hoc Agapes Martyris Patronae nostrae monumenta quaedam, atque quanto etiam ipsa a Clarensibus in pretio ob beneficentiam ejus habeatur, facile cognosces. Ceterum quia impar ego commemorandis virtutibus, quae animum tuum exornant, munusculum hoc tantummodo tibi habeto quasi pignus obsequii mei, quod utique perpetuum fore spondeo.

AVE · AGAPE · MARTYR · ✱

SALVS · POPVLI · CLARENSIS

Tibi quidquid hoc libelli est et qualecumque, Tibi, inquam, clientium tuorum nomine, Patrona optima, dicatum volo, qui prior illustrem hospitam domi habui: eo autem consilio, uti sit monumentum indulgentiae erga nos tuae, et amoris erga te nostri, quam pio utique studio concordes et colimus et colemus. extare enim memoriam par erat, qua voluntatis tuae significatione ad nos ipsa advenisses, ante propitia quam incola, ante fautrix quam civis. nec minus intererat, manare ad posteros, quo te primum honore susceperimus, et qua jam te reverentia observemus. utraque nimirum ad dignitatem tuam pertinent, ut norint omnes, quanta ipsa sis, et quanto in pretio habearis.

Tu vero perge, ut coepisti, indigentibus opem ferre, solari afflictos, subvenire aegris, mortem depellere, emendare mores, fovere

concordiam, amplificare patriam, pudorem civium et sanctimoniam augere, de omnibus denique libenter, ut soles, benemereri. nos te, quantum fas erit, omnibus officiis prosequemur, atque in oculis ferentes perpetua caritate celebrabimus: reddituri gratias quam maximas, quando nos religionis pietate defunctos et omnibus laetitiis laetos ad Caelestium concilium coetumque deduces.

Exigua haec parvi quamquam sunt dona libelli,
Magna Agape, atque impar copia promeritis;
Quae tamen hic fatur de te benefacta, nepotes
Vsque unus doceat cuncta alios atque alios.

AGAPEA

SIVE

DIES FESTI

AGAPES MARTYRIS

APVD CLARENSES

PROOEMIVM

Quae Mabillonius olim, vir pietate idem et eruditione magnus, alieno primum nomine, deinde suo vulgavit, ut religiosum quemdam cultum notaret reprehenderetque, quo interdum ignoti Martyres prae insignibus clarissimisque honorarentur, (1) ea, opinor, contra nos valere non debent, qui Agapen nostram non uno titulo illustrem et vetustatis testimoniis ac celebritate famae commendatam ad nos pervenisse gloriemur. primum enim sacrum ejus Corpus, quod Pii VI. Pont. max. immortale munus fuit, sic Roma accepimus, ut nomen quoque ipsius cum integra tumuli Inscriptione teneamus, ex eaque tempus ac diem mortis ejus ac vitae item et matrimonii ejus annos didicerimus. (2) deinde hoc quoque compertum habemus, tunc sepulcro Martyris phialam sanguinis ejus appositam esse, quum Anastasius Pont.

(1) *V. Dissert. Mabill. ad ven. p.* 557.
(2) *V. Comm. in Epitaph. S. M. Agapes.*

max. tranquillis jam rebus Ecclesiae praeerat, et sacrum Callisti Coemeterium in honore habebatur. (3) favent praeterea quae accessere miracula, ab ipso die coepta, quo Romae in aede Mariana ad forum Trajani Corpus Martyris expositum est confluentibus ad visendum Quiritibus, et quae apud nos quoque iterata constat. (4)

Quantum vero ad Martyris dignitatem et gloriam valere debet, quod demum a Pio VII. Pont. max. Ecclesiae nostrae datum sit, ut bis quotannis honori Martyris sacri faciendi jus esset? (5) unde populo huic nostro et patrocinii caelestis spes adfulsit major, et colendae Martyris studium adcrevit. quod si factum etiam videmus, ut nomen ejus infantibus parentes libentissime imponerent, quemadmodum apud Sarmatas contigisse accepimus, (6) postquam ad eos Corpus Floriani Martyris delatum esset, eo nostri religiosius usurpare potuerunt, non modo quod nomen idem aliis quoque Martyribus commune fuit, (7) sed etiam, quod Christianam caritatem designet, quam saepe Paullus Apostolus in ore habuit: quod quidem nomen in recto casu *Agape*, in obliquo *Agapes* fuit; quamquam sequiori aevo *Agapes* usurpatum invenies in recto, in obliquo autem *Agapenis* aut *Agapetis*, unde *Agapetilla* est, uti leges apud Marangonium: (8)

(3) *V.* l' Omel. detta nella Traslaz. p. 11. 12
(4) *V. quae infra narrantur.*
(5) *ex Rescripto anni* M. DCCC.
(6) *V. Baron. an.* 1184. *in fine.*
(7) *V. Martyrol. Florentini etc.*
(8) *in opere* delle cose gentilesche ec. p. 315.
et Lupium in Epit. Severae M. p. 157.

AVR · AGAPETILLA
ANCILLA · DEI · QVE
DORMIT · IN · PACE
VIXIT · ANNIS · XXI ·
MENSES · III · DIES · IIII ·
PATER · FECIT

at nos *Agapen* veteri more vocitamus, Grammaticos sequuti, non plebem Latinam, quae litteris senescentibus multa hujusmodi nomina vitiavit atque corrupit. (9)

Iam vero his animadversis, nemo jure miretur, si Nolanum Paullinum imitati, qui Felicem illum suum ob cruciatus jampridem pro Christo toleratos Martyribus adnumeratum, non solum molitione operum et cultu eximio, sed annuis etiam laudibus carminibusque exornavit, Agapen ipsi nostram studio aliquo et commemoratione prosequamur. atque illud etiam facile ab omnibus concedetur, ut qui de ejus festis diebus acturi simus, quos hic quotannis celebramus, historiam antea receptae Martyris delibemus, unde prima ejus sollemnia apud nos exordium duxerunt.

Vetus Hypogeum Basilicae nostrae satis magnum et amplum, quod Majores neglexerant, impedimentis demum rejectis et squalore deterso, jam ab anno M · DCC · LXXXXII · religioni et pietati civium patebat, V. idus Novembres rite expiatum, quemadmodum Inscriptio declarat, quae imminet Australi portae:

(9) *V. Lupium ibidem.*

DEO · IESV · SERVATORI · GENERIS · HVMANI
CLARENSES
SIGNO · EIVS · EX · AEDE · MARIANA · TRANSLATO
HYPOGEVM · NOVO · CVLTV · EXORNATVM
V · IDVS · NOV · ANNO · M · DCC · LXXXXII ·
DEDICAVERVNT

ibidem vero quum altare exstrueretur, Praepositus Ecclesiae nostrae de sacro corpore Martyris alicujus ab urbe impetrando primitus cogitarat, ejusque rei caussa aptum sub altari locum areae recipiendae parandum curaverat, magno operis totius adjutore Francisco Andreio Canonico, quem et Hypogeo praefecerat, viro excellentis ingenii consiliique, cui maxime tribuendum est, quidquid in hoc sacrario ab ipso initio comptum perfectumque probatur. (10)

Exinde autem Praepositus litteris Romam ad amicos duos missis rogare eos atque obsecrare coepit, ut alter, (11) quem Pio VI · P · M · acceptum norat, donum ab eo pulcherrimum, Martyris nempe Corpus postularet impetraretque: alter vero, (12) si res bene succederet, ipsum Corpus a

(10) *Amisimus virum hunc pientissimum et de patria optime meritum* . VIIII · *Kal* · *Octobres an* · M · DCCC · V · *cujus loco succrescit Andreas fratris ejus filius, exemplo idem et doctrina ac laboribus Ecclesiae nostrae jamdiu perutilis.*

(11) *is fuit Vincentius Bolgenus, Theologus aetatis suae praestantissimus, a consiliis V. E. Praefecti criminibus expiandis, scriptorque operum plurimorum.*

(12) *is vero Philippus est Salvatorius Theologus idem et Historicus egregius, qui nunc in Sicilia inter veteres sodales degit. porro ambo ad Societatem Jesu pertinent.*

probo artifice, ut mos est, pro dignitate vestiri juberet, idque ad nos in designata arca rite clausum transmitteret. rem uterque gessit egregie; nam et Pontifex maximus, qua erat humanitate, benigne supplicanti obsequutus, quod unum tunc in sacrario ejus servabatur Martyris Corpus, id est Agapes, nobis donari jussit: et arca illico affabre constructa, sacrumque in ea Corpus compositum est, praeclaro matronae ornatu indutum, quale nunc sub altari spectamus. itaque beneficii, quod Pius nobis non modo impertivit, sed aliis etiam beneficiis cumulavit, memoriam in Hypogeo consecrari posterisque relinqui oportebat, quam non procul ab altari ad laevam leges:

V · EID · SEPT · AN · M · DCC · LXXXXV ·
INDVLGENTIA · PII · VI · PONT · MAX ·
CVIVS · AVCTORITATE
SANCTVM · MARTYRIS · CORPVS · OBVENERAT
DATVM · QVOQVE · CLARENSIBVS
ADTRIBVTVMQVE · EST
VTI · XVII · KAL · SEPT · QVO · DIE · AGAPE · BEATISSIMA
POST · AGONEM · SVVM · ROMAE · QVIEVIT
SOLLEMNIA · QVOTANNIS
HONORI · EIVS · RITE · INSTAVRENTVR
VTIQVE · EODEM · DIE · QVOTQVOT · POENITENTIA · EXPIATI
SEPVLCRVM · CAELESTIS · PATRONAE · ADIERINT
ET · SANCTA · DE · ALTARI · LIBARINT
ADMISSORVM · POENA · OMNI · POST · SVPPLICATIONEM
ABSOLVTI · DISCEDANT

At quae modo commemoravimus, diligenter peractis, Episcopus Porphyriensium, qui tunc a sacris erat Domus Pontificalis, omnia ex auctoritate recognovit atque exempto

sanctae Agapes Dente, quem separatim in thecam argenteam inclusit ad eorum solatium, qui hic supplicantes exosculari vellent, omnia item anulo suo obsignavit, litterisque publicis testatus est, tantum illum thesaurum ex Callisti Coemeterio prodiisse, atque ad nos esse transmissum. nec multo post arca cum lapide sepulcrali in capsam ingentem conclusa est, essedumque inventum, quo ad nos longo per Apenninum itinere, ac deinde ab Ancone per mare usque ad Padi ostia, demum per Padum ipsum Ferraria tenus deveheretur. inde secum Navicularii Pontivicenses per Ollium traducere debebant: qui tamen recusarunt, veriti nimirum, ne sacra illa arca, quam Roma integram intactamque adlatam eo usque videbant, incuria ipsorum aut periculo aliquo detrimentum faceret.

Ergo hinc Andreius Canonicus Ferrariam ipsam sibi cum delectis viris properandum existimavit, ut venerabile illud divinae liberalitatis pignus, tamdiu ab omnibus exoptatum, ad nos quamprimum ipse perferret. pridie nonas Ianuar. anni M · DCC · LXXXXVI · profectus negotium strenue confecit, et sacro Corpore per Padum Mantuam deducto, inde nuncios misit, propediem se adfuturum. hic vero re apud omnes pervulgata, quum omnia parata essent, templumque maximum omni cultu ornatuque niteret; supplicatio statim in triduum indicta est, quae caepit XVI · Kal · Februarias. postridie sub occasum solis in via Brixiana currus apparuit sericis aulaeis insignis, quo Hospitae sanctissimae illustres exsuviae advehebantur in triumphi morem, multis hinc inde plandentibus, et Agapen numerose inclamantibus, Agapen modulate canentibus. nam pueri in primis ad plura milliaria obviam processerant, vexillum quisque suum gestantes, ut Agapen primi salutarent. quo spectant Hendecasyllabi, quos hic juvat adscribi:

Ite jam, pueri, obviam: Patrona
Caelestis venit ipsa ab urbe Roma,
Clarensisque Agape futura gentis
Spes ingens, columenque civitatis.
Iam vexilla, agite, obviam explicate:
Vos primum Domina appetit videre
Bonos, innocuos, pios, pusillos,
Ipsa quos avet educare caelo,
Rectis moribus et pudore dignos.
Currum ne adspicitis novum, rubentem?
Sancta adest Agape: invocate sanctam,
Nulla vox sileat: venit magistra
Virtutis, venit optima educatrix,
Quae totam regat ut parens juventam.
Grandaevos meminisse vos juvabit,
Pacem quod Dominae advenae precati
Cohors dixeritis prior salutem.

Currus autem ad aedes Praepositi constitit, qui tantam Hospitam venerabundus in domum suam recepit, et in aula locavit, arca mensae illustri imposita, supra quam infulae purpureae ab alto pendebant, et cereis ante eam accensis, qui in noctem collucerent. interea quum aera de turri reboantia populum admonuissent, civibus undique ad visendam Martyrem confluentibus patuit accessus, eoque frequentes postero quoque die semel multi atque iterum advenere.

Die eodem sub noctem Brixia adfuit Ioannes Nanius Episcopus, quem Praepositus hospitio accepit. (13) is porro, quum jam populus expleta desiderii sui expectatione deflu-

(13) *decessit vir hic summus* X · *Kal* · *Novembres an.* M · DCCC · III · *multis clarus virtutibus, constantia in primis, qua res adversas magno animo pertulit.*

xisset, in aulam ipse quoque descendit, ut arcae signa recognosceret: quae ubi omnia integra et intacta deprehendit, Martyrem flexis genibus supplicans invocavit, uti populo Clarensi et sibi propitia foret. tum jejunium ut perendie esset, indixit. die autem XIII · Kal. Ian · postquam ad vesperum Clerus omnis ad eum convenisset, ac preces idem sollemnes incohasset, arca clausa est, pompa instituta, ac per Praepositum Patresque Canonicos, fulcro supposito, ad aedem Rochianam in suburbium delata est, Episcopo prosequente et populo frequentissimo comitante, quum viae jam lucernarum multitudine collucerent. illic detecta rursum arca est, et Pervigilium ita coepit in crastinum, ut hora quidem prima Vespertini psalmi Episcopo praeeunte decantati sint: tum Matutinos Clerus universus prosequutus sit. reliquum noctis spatium vigilarunt sodales Albati, et qui his successere Atrati, demum Russati, donec illucesceret, eaque aedes perpetuo cantu personavit. quarum vigiliarum memoria ibidem postea saxo consignata est:

XIIII · KAL · FEBR ·
AN · M · DCC · LXXXXVI ·
HEIC · OB · TRANSLATIONEM
BEATISSIMAE · AGAPES
PERVIGILIVM · ACTVM · EST

ab aurora ingens populi multitudo undique adfluxit, quae usque ad horam Translationis supplicationem illam fecit celebratiorem. tot inter adfuit et muliercula ex agro, quae domi infantem filium coecutientem ex febri modo reliquerat. haec vero quum magnum animo dolorem coepisset, puerum ibi sanctae Martyri enixe commendavit: mox domum reversa

eum incolumem reperit. itaque facti hujus caussa votum in hypogeo prostat.

MARTYRI · SANCTAE · SALVTIFERAE
AGAPE · ADVENAE
SACRVM
EX · VOTO

SANE · PVER · QVALE · ADMISTI · NEC · SIMVLE · CRIMEN
FEBRIS · VTRVMQVE · TIBI · LVMEN · VT · ERIPERET
NIL · EGO · ET · INSONTES · NIL · PECCAVERE · PARENTES
QVAESITVM · AT · SANCTAE · SIC · DECVS · EST · AGAPE
NAMQVE · SVBVRBANA · MATER · DVM · SVPPLICAT · AEDE
ILLA · MEIS · TENEBRAS · DISPVLIT · EX · OCVLIS

Hactenus ea, quae nosse intererat, quicumque narrationem hanc nostram lecturi sint, quam de Agapeis sive de Festis sanctissimae Martyris instituturi sumus.

CAPVT I.

DE FESTO TRANSLATIONIS

1. Dies XII. Kal. Febr. qui jamdiu a nobis anniversaria memoria et communi studio quotannis colitur, primum celebratus est anno M. DCC. LXXXXVI. initio ejus a vespero diei praecedentis ducto: hora enim tertia post meridiem incohata Translatio est sacri Corporis ab aede Rochiana in Basilicam: et pompa hoc ordine instituta processit. primi procerum argenteis scipionibus subnixi tanquam Designatores praeibant, qui incessum statumque moderarentur: pone quos Magistri doctrinae Christianae tradendae gradiebantur cum insignibus suis, et cereum quisque accensum praeferebat. eodem modo succedebant Sodales Russati, hosque Atrati consequebantur, Albati demum primum agmen claudebant. proximi jam sub Phonasco ibant tibicines omnis generis, quorum concentu omnium aures mulcebantur, nisi quod fragor identidem audiebatur tympanorum. magna subinde apparuit caterva puerorum, qui Caelestium habitu incedebant, specie atque ipso amictu oculos spectantium capientes. inde illa, quorumdam facete dicta,

Num claro aligerûm cohors Olympo
Isthaec, quae patulis refulget alis,
Et Ostro nitet, insitaque gemma,
Huc nisu celeri advolavit ad nos?
Nae venere citi, Advenae libenter
Plaudentes Agape: hospitemque gaudent
Nobis perpetuam fore atque civem.
Nam norunt sociam polo receptam
Caelestes Agapen, amantque cuncti,

Ex quo sidereas adivit arces,
Parto et pulcrior adstitit triumpho.

Enimvero progressi protinus sub labaro viri religiosissimi Franciscales Patres, tum Clerus universus, Canonici nempe Mariales et Collegium Faustinianum, ingensque numerus Sacerdotum advenarum, quem Archipresbyteri etiam e vicinia quatuordecim auxere. post hos Diaconi demum se obtulere rubras induti Dalmaticas, et odoratas faces praeferentes: ministri item octo sollemnibus penulis amplissimisque spectabiles. ipsum vero sanctae Martyris Corpus inter ardentes faces sub ingenti tentorio auratisque velis insigni efferebatur, Praeposito senioribusque Canonicis succollantibus, quos sequebatur Episcopus, particulam e Reliquiis Martyris in theca argentea praegrandi portans, ministris duobus latera tegentibus. (1) postremi Magistratus erant et Decuriones, turma quoque Equitum Venetorum et plebs universa.

II. Viam autem ab aede Rochiana ad Basilicam cives incolaeque proximi certatim ornarant totam, niveisque velis protexerant: milites longo ordine utrinque spectatores cohibebant: tormentorum bellicorum tonitru ab arce audiebatur frequens, aeraque turrium pulsata undique reboabant. post horam ventum est ad Basilicam, quo maturius matronae convenerant, et longa serie bipartito perstabant, faces accensas gestantes, ut tantam Hospitem laetae susciperent, sibique et domui suae propitiam haberent. in medio autem templo stetit paullisper arca, dum vetera Martyrum Lipsana,

(1) *hi fuere Iosephus Bellonius Archipresbyter templi maximi Brixiani, et Angelus Faglia Comes, Abbas Pontevicensis, qui Ecclesiae nostrae perdiu Praepositus fuerat.*

quae in altari ad laevam ingredientium quiescunt, ex improviso detegerentur, et Agapen adveuam quodammodo salutarent. subinde usque ad aream templi supremam ultra altare maximum sublata est, ac supra subselliarium sublimi loco proposita, ubi aedicula exstructa fuerat auro argentoque fulgens, et faces circum plurimae collucebant: quo utique spectaculo nihil jucundius populo universo esse potuit. matronae vero post supplicationem, quos secum ipsae adtulerant cereos, honori Martyris donum dedere. at post haec Episcopus, oblato de more thymiamate, vespertinos psalmos de throno suo incohavit, quos lectissimi musicorum miro concentu decantavere, populo ad occasum solis adstante.

III. Postero die, qui Feria quinta fuit, clara item tempestate, ut posses dicere, cum populi vultu diem convenisse, vix valvae templi apertae fuerant, quum frequentissima praeter municipes ex omni pago plebs adesse visa, multaque pietatis publicae indicia apparuere. in primis ad Sacerdotum tribunalia, qui non anteverterant, pleriquc accessere, ut labes animi rite expiarent: ceteri, dum sacra fierent, flexis genibus Deo supplicabant, nec ante quisquam discedebat, quam opem Martyris enixe implorasset, uti se suasque res caelesti patrocinio tueretur. a solis ortu adfuit Episcopus, ut ipse quoque sacrum ad altare maximum faceret. jamque Sodalitates in templum venerant sanctae Synaxeos caussa: ubi sodales ante mensas bifariam in longum productas, quantum Basilica porrigitur, summa religione procubuerant, divinum donum expectantes: quos Episcopus de ipso sacrificio omnes manu sua pavit: ministris ejus subinde singulos nomismate sacro donantibus, in quo Martyris effigies eminebat. reliqui e populo in cella Eucharistica Synaxin peregere, perpetuo ultra meridiem accessu. indulgentia enim Pii VI. datum

cuique noverant, ut eo pacto, admissorum poena omni deleta, domum exhilarati redirent.

IIII. Interea sacrum sollemne incohatum est Episcopo adstante, magnusque musicorum concentus et fidium, tibiarum, tympanorum concors sonus populum tenuit. sed prolato Evangelio silentium factum, Praepositusque e pegmate concionem adloquutus est ea oratione, quam deinde Andreius Canonicus edendam curavit. (2) sacro demum absoluto, haud tamen templum vel a meridie supplicantibus caruit: qui Martyrem sedulo contemplantes mirifice ad pietatem excitabantur. at Episcopo sociisque in Praepositi domum ad prandium regressis, duodecim e grege egenorum oblati sunt, qui jam mensae accumbentes laute epulabantur, primoribus Procerum ministrantibus in aula ipsa, in qua Corpus Martyris requieverat: uti ne, ubi Agape fuerat, Agape Christiana deesset. (3) quam in rem epigramma conditum est hujusmodi:

Prima ubi te votis, Agape, suscepit ovantem
 Caelesti dives pignore facta Domus,
Bisseni plebe ad mensam de paupere laute
 Accepti heic hilares accubuere senes.
Quippe tuum admonuit nomen nos Hospitis, haud fas
 Posthabita hunc Agape praeteriisse diem.

Hora vero secunda post meridiem Clerus omnis praeeunte Episcopo ad psalmos vespertinos rediit in Basilicam: quos musicorum chorus multiplici varietate cecinit. sollemnibus demum precibus persolutis, Episcopus tantae celebritatis laetitiam gaudiumque praeseferens, quum Clero populoque

(2) *Brixiae eodem anno.*

(3) *V. Murat. in anecd. Graec. Disquis. II. de Agapis sublatis.*

bene precatus esset, Brixiam versus discessit, Praepositumque vice sua fungi jussit. enimvero quum jam advesperasceret, arca Martyris demissa, rursum instituta pompa est, ut ad paratam sedem sepulcrumque deduceretur. idem autem fuit pompae ordo, qui pridie fuerat, nisi quod arcam quatuor Canonici portabant, Praepositus cum ministris sequebatur. itum est a porta Basilicae dextrorsum, inde in viam latam, ac in Hypogeum tandem descensum est, ubi omnia floribus ac luminibus renidebant. quum ad altare pervenisset arca, in latus ejus sinistrum deflexa, sub ipsum denique, animis omnium interea suspensis, introducta est, et ostium clausum. quibus peractis gratiae sollemni ritu Deo actae, laetitiaeque publicae signa ex arce prodita atque turri maxima. plerique vero e populo non ante digressi, quam parvulam Martyris thecam osculati essent. ipsius porro Translationis historiam paucis designat Inscriptio ad dexteram altaris insculpta, cui et vetus Martyris epitaphium subjectum est.

XII · KAL · FEBR · AN · M · DCC · LXXXXVI ·
RELIQVIAE · D · N · AGAPES
QVAE · ROMA · RECEPTAE
POMPA · PRIDEM · EX · AEDE · ROCHIANA
IN · TEMPLVM · MAXIMVM · DVCTA
IOANNE · NANIO · PONTIFICE · N · PROSEQVENTE
ET · PRAEPOSITO · PATRIBVSQ · CANONICIS · SVCCOLLANTIBVS
RITE · TRANSLATAE · FVERANT
ACTIS . IN . VESPERAM . SOLLEMNIBVS . SVB . ALTARI . CONDITAE . SVNT
LAPIS · IPSE · CVM · INSCRIPTIONE
QVI . LOCVLVM . MARTYRIS . IN . HYPOGEO . CALLISTI . PROTEXERAT
MVRO · INFRA · INCLVSVS · EST (*)

(*) *Vetus Martyris epitaphium*

ACAPENIBENEMERENTIQVAE VIXIT ANNOS PLVS MINVS
XXVI ♀ Ω ✱ FECITCVM MARIIO ANN-IIII DPOSITA
IN PACE XVII KALS EPT✱ FL✱ STILICONEVCCONSS



v · Biduo sequenti instauratum in Hypogeo festum, multis mortalibus e vicinia convenientibus, ut opem sanctae Agapes implorarent. Sacerdotes quoque submissi, nec domestici solum, sed etiam externi, qui ea de caussa supra Martyris sepulcrum utroque die sacrificium facerent. nec vanae preces aut irrita ea vota fuere. mutata nimirum voluntate ad bonam frugem rediere non pauci: tum, quod orator pridie sperare se dixerat, patrocinio ab Agape Civitatis nostrae suscepto, nonnulli etiam, qui transversum libidine acti, sociam tori nulla lege sibi copularant, seque legitimos conjuges simulaverant, probra sua detestati sunt, et ex auctoritate Ecclesiae nuptias sceleris societate conjunctas matrimonii dignitate sacraverunt. atque hos quidem conjuges novos cives ignoravere: sed factum versibus etiam testatum accepimus.

Quos dudum nullo conjunctos foedere turpem
Impulerat vitam vivere coecus amor:
Adveniens Agape increpuit, sanctumque pudorem
Largita, ex voto praebuit auxilium;
Nam scelere abluto venere ad sancta, deditque
Dius Amor casto vivere conjugio.

Fausta item quaedam atque mirifica proxime accessere, quae vim Martyris favoremque portenderent. nam et alii quidam priorum exempla sequuti animos ad relligionem pietatemque revocarunt, qui antea vitiis irretiti ad interitum abripiebantur. id nempe Ode designat, quam subjicimus.

Ad nos quae pede dextero
Sanatum virûm vulnera sontium
Advenit, bona ceu parens,
Cives dulcisonis plaudere vocibus
Quid cessant? Agape inclita
Romana est Agape, quae potis invido

Servare abs Erebo, malas
  Nil Orci metuens insidias trucis.
Ipsa est, quae populi ciet
  Plorantis lacrimas, sensaque dat pia,
Queis iras bene Numinis
  Vel sero sapiens molliat asperas.
Totum muneris hoc sui est,
  Quod livor procul his finibus exsulat,
Infaustique cupidines,
  Et quidquid Stygiis e tenebris subit:
Vel quod justitiae soror
  Incorrupta fides grataque veritas
Fausto jam pede redditae
  Nostras praesidio tegi amant domos.

Quid, quod Guiditiolis, ubi sacrum Agapes Corpus, quum Mantua Brixiam deferretur, nocte constiterat, litterae postea ad nos adlatae sunt, in quibus vir summus (4) Archipresbyter testabatur, ibidem nequam hominem ductorem ordinum, quum ex gravi morbo in cubiculo eodem decumberet, in quo sancta Agape locata fuerat, piissimis viris hospitibus pro eo Martyrem toto animo implorantibus, repente anteactae vitae pertaesum mutasse consilium, erroresque veteres multis cum lacrimis detestatum, poposcisse Ecclesiae pacem, nec multo post tranquilla morte animam exhalasse. qua de re haec tum scripta meminimus.

Magna ad Clarenses Agape quum tenderet hospes,
  Heic stetit, heic diae praemia liquit opis.

(4) *is est Fortun. Antonius Forestus, pietate et doctrina insignis, cujus litterae in Hypogei tabulario adservantur, scriptae anno* M · DCCC · I ·

Namque ibi quum subita deprensus morte jaceret
Celta amens, spreta relligione ferox;
Virtutem hospitii sensit, vitamque perosus,
Antiquam, sacris redditur obsequuiis:
Nempe illi praesens Agape cor protinus anxit
Exorata, animum restituitque Deo.

VI. Atque haec quidem beneficia Martyris erga nos maxima et pulcherrima fuere, quamquam penitus abdita in animis singulorum, nec sub oculis posita. haec tamen multis aliis, quae aperta cuique atque perspicua acciderunt, saepe cumulavit atque auxit. primum enim aegris solatia non defuere, quicumque auxilium ejus petierunt. votum sanatae puellae legitur in Hypogeo hujusmodi.

MARTYRI · SANCTAE · SALVTIFERAE
AGAPE · INCOLAE
SACRVM
EX · VOTO
VICVS · VBI · IN · LAEVVM · DECLINAT · PROXIMVS · AVSTRVM
QVAERERAT · MEDICAS · AEGRA · PVELLA · MANVS
ANNA · OLLI · NOMEN · MISERE · CVI · TRISTE · TVENTI
SQVALOR · VBIQVE · ADERAT · FLAVVS · VBIQVE · COLOR
IMPLORATA · AGAPE · VOTA · AVDIIT · HEICQVE · VIDENDI
REDDITA · VIS · SVBITO · EST · PARTA · SALVS · REDVCI

Votivae insuper tabellae satis declarant, quam saepe Martyr sancta posceuti opem adfuerit. id apprime ex hendecasyllabis subjectis edisces.

Exorata Agape quid alma possit,
O cives quot adestis hospitesve,
Suspensis paries vel hic tabellis
Monstrabit, titulique condocebunt.
Abjecto en modo scipione claudus

Discessit saliens: puer recepto
Risit lumine laetus. ad parentes
Mox alter scabie exilit relicta.
Hic liber capitis dolore gaudet,
Angores animi ille deposivit.
Insanos pepulit puella amores,
Vafri edocta dolum malum institoris.
At matrona virum beata frugi
Recepit, sterilisque sponsa prolem.
Qui perget precibus rogare sanctis
Haud unquam periisse vota noscet.

VII. Ecquis igitur mirari jure possit, summum jam esse Clarensium studium erga Martyrem, quae tam faustis ominibus ad nos venerit, et tanto eadem prodigiorum apparatu de omnibus benemereri non desinat? propterea ipse Translationis ejus dies festus, qui primum magnam omnibus laetitiam adtulerit, ita quotannis celebratur, ut ante eum diem per triduum, ad laudes ejus debitosque honores conveniamus, Hypogeo quaquaversum collucente, sed altari potissimum atque sepulcro, quae omni ornamento exculta resplendent. donaria etiam per eos dies prostant, de quibus carmen exaratum est, quod subjicimus.

Tres tibi pulcro, Agape, suspendimus ordine lychnos,
Quisque tibi ut triplici fulgeat igne sacer:
Qui medius splendet, partam olim sanguine palmam
Indicat, et meritum Martyris obsequium.
Alter at adventum memorat faustumque triumphum,
Advena quum nostro es sera recepta solo.
Tertius optatae testis quod reddita sedi
Incola nos prece, nos auxilioque juvas.

Factum quoque est pietate multorum et beneficentia suffragante, ut de Hypogeo in ipsa fronte ornando cogitaretur,

quae jamdiu Agapen refert Deo pro nobis supplicantem: (5) cui subscriptum est:

GAVDE · O · CLARIVM · EXORANTE · AGAPE · TE · PROTEGIT · DEVS

Subinde consilium etiam captum de aditu a via publica altero aperiendo, qui jam auris salubribus et populo patet percommode. versus autem inscripti sunt duo:

Impius hinc procul esto: Pii succedite: sacrum
Hac iter est Agapes Martyris ad tumulum.

Intus in Hypogeo extremo contra altare subselliarium eminet, quo se Clerus conferre solet ad sollemnes psalmos, organumque adstructum est, ne deesset quod cantus numerosque moderaretur. sepulcrum autem Martyris, quod sub altaris marmorei mensa porrectum spectatur, habet ad latera exterius urnulas ex aere binas inauratas cum titulo,

AVE · AGAPE · MARTYR · ☧
SALVS · POPVLI · CLARENSIS

At in proximo totius Cellae interioris novo cultu aucta dignitas est, camera ejus opere plastico variata, pilisque peregrinorum marmorum specie perfusis: quae vir optimus Paullus Bedoschus Canonicus, qui nunc Hypogei praefectura splendide fungitur, diligentissime perficienda curavit. tum sub idem fermo tempus eodem auctore septum quoque marmoreum additum videmus, quo tria inter pilas latera elegantissime clauduntur, aptusque ad supplicandum locus accedentibus exhibetur. nec minus sperandum est fore in posterum, ut major etiam sanctae Agape honor tanti Praefecti studio habeatur, et loco ipsi fama, celebritas, reverentia adcrescat.

(5) *opus est praeclarum Iosephi Teosae nostratis.*

CAPVT II.

DE FESTO DEPOSITIONIS

1. Diem Depositionis eum appellabant majores nostri, quo mortuum in sepulcro condidissent. fuit autem sanctae Martyris Agapes Depositio XVII. Kal. Septembres, qui nobis utique sacer semperque honoratus futurus est. norunt hunc et finitimi populi, qui eodem die Martyrem veneratum adveniunt, norunt et longinqui, apud quos virtus ejus et beneficentia celebratur. quanto magis noster in eam animus pristinus perennitatem habere debet, quibus ipsa praestanti in nos liberalitate ac prope quotidianis beneficiis devincta est? quanta vero laetitiae pietatisque significatione instituta jamdiu sollemnia adhuc serventur, Ode satis declarat, quam hic leges.

Dum clara prodit nomine lux tuo,
Descende caelo, atque huc, Agape, veni
Optata jamdudum, novosque
Vna potis recreare cives.
Sic Thecla caros ad Cilicas super (1)
Venisse curru dicitur igneo
Sublimis, et fulgente vultu
Per tenues volitasse nubes.
Iam pagus omnis cum bove, jam vacat
Per prata circum ludere amans pecus,
Festumque civis villicusque
Laetus agit reboante caelo.

(1) *V. Basil. Seleuc. Lib.* II. *c.* 10.

Ast ara splendet pulcrior, et tibi
Ornata gratis fumat odoribus:
Lychnisque rursum laureatis
Et facibus radiata lucet.

An forte supplex te populus magis
Delectat? ultro te genibus minor,
Ceu natus ereptum parentem
Accipiet reducemve matrem.

Ad te supinas ipse feret manus,
Sperare certus quidquid opis petat:
Almam vocabit, nec severam
Te Domina metuet repulsam.

Ruris colonus sollicita prece
Te pronus ambit, te juvenum cohors,
Quicumque laudem se labore
Seu studiis meruisse gaudet.

Te novit altum qui bibit Abduam,
Ollique pernix te canit accola,
Mincique quotquot proximasque
Eridani coluere ripas.

Tu spem reducas mentibus anxiis,
Tu robur addas dura ferentibus:
Adsisque dives perroganti
Suppetias tribuisse plebi.

Serves futuris munera saeculis
Quae Roma misit, quaeque sacrum tibi
Claudit sepulcrum, ne potenti
Praesidio miseri carerent.

Serves tuorum sancta clientium
Patrona mores et sobolem et domos,
Auctura caelestes honores
Queis superas reserabis arces.

Huic diei supplicatio non praecedit, quia sollemnia subsequitur Mariae Virginis sideribus receptae, cujus honori in aede ejus proxima conventus magno pietatis studio per triduum agitur. sed pro triduo septem qui consequuntur dies a populo statis precibus quotidie dicatis ornantur, celebrantur. in ipso autem die festo, qui omnibus caeremoniis et omni cultu peragitur, Synaxis est confluentium, et poenae omnis remissio iis, qui rite expiati supplicatum accesserint. sacrum vero ab anno M · DCCC · I · nomine Agapes Martyris fit ex indulgentia, ut diximus, Pii VII · P · M · quod poëta versibus prosequutus est.

Quum supplex, Agape, tuam sacerdos
Ad aram faceret, (suprema namque
Nondum jura dabant) tuum ciere
Nomen haud poterat tuasque laudes.
At quae grandia mox loquuta fama est
De te, Romuleas tulitque ad aures;
Cui non grata forent? Senatus ipse
Augusto placide obsequutus ore,
Poscentes dedit invocare sanctam,
Bis festum celebrare, bis honore
Sollemni colere, ut tuo beati
Simus praesidio tuoque amore.

II · Iam sacra super sepulcrum Martyris quum ab aurora fiant ad meridiem, perpetua populi frequentia Hypogeum redundat; sed maxime quum sollemne sacrum decantatis ab omni Clero psalmis perfici coeperit. a meridie rursum ex ipsis agris adveniunt coloni Agapen suam visuri: nam sepulcrum Martyris patet ad occasum usque solis: redeunt urbani etiam vel voti compotes, ut gratias agant, vel opis

indigentes, ut sibi propitiam demereantur. hospites quoque pictura admonet secus viam, festo apparatu insignis, item serici limbi fluitantes, ut in Hypogeum descendere velint: et habent etiam plerique imagines ex aere effictas, aut libellum, unde quisque gemini dies festi facile ediscat.

CAPVT III·

DE FESTIS CONCEPTIVIS

I· Primum quidem mense Maio, quum in Basilica nostra Lipsanorum saerorum anniversaria sollemnia die Dominico altero celebrantur, eo die Corpus quoque sanctissimae Martyris revelari mos est. iterumque mense Iulio quum festum in Hypogeo peragitur Redemptoris divini, die scilicet Dominieo tertio, a meridie sepulcrum patet; et utroque die Agapen usitatis supplicationibus honoramus. quidam etiam quotannis quas libet ferias sextas tres contiuentes pro studio suo dicare ei solent, easque pecnliari obsequio venerantur, saeramentis ad animi expiationem rite suseeptis.

II· Sed publico nomine quandoque dies ad supplicandum designatus est ob calamitatem aliquam ingruentem. id primo factum, quum Gallorum exereitus in Italiam infusus ad Ollinm pervenisset: quod eontigit VI· Kal· Iunias anno M· DCC· LXXXXVI· votum publice tum suseeptum, de quo epigramma habes hujusmodi:

Italiam Gallus peteret dum turbidus armis,
 Et nostras pauper quaereret exsuvias;
Ollius obstabat medius sine milite, pronum
 Inque agros lato ponte patebat iter.
Suscepimus sero moesti sub vespere vota:
 Mane, Agape, laeti reddimus ipsa tibi,
Nee mora, dextrorsum fleetit se exereitus omnis,
 Heic et tutus ager, tuta fuitque domus.

Quum vero bellum rursum anno M· DCCC· timeretur, iterum Martyri supplieatum est, et voto suscepto patrocinium imploratum.

Dum discordia perfidos tumultus
Bellum et classica nunciant sonora,
Hos inter fremitus gravesque motus
O nostros, Agape, tuere fines,
Huc quae Romulea volens ab urbe
Servatrix ades, incolaeque more
Iam civis studiosa, jam Patrona
Dici et esse libens amas clientum,
Pax si manserit heic, tuamque dextram
Hostis si metuet; sacro heic peracto
Laudes laeta cohors tuas canemus:
Latique auxilii tabella testis
Dicet hospitibusque posterisque
Tua rursum ope Clarium stetisse.

III. At multo frequentius pro aegrorum salute Clerus rogatus convenit ad sacrum sollemne, nec sine populi confluentis sollicitudine de civium suorum valetudine ex animo laborantis. compertum quippe est, benignam Martyrem precibus nostris adnuere, praestitemque esse: quod nimirum aut convaluerint, pro quibus ad ejus sepulcrum sacro facto supplicatum fuerit, aut certe aegrotantes tempus sibi mirum in modum impetrarint, quo animi labes abluerent, et graviori morbo liberarentur.
Quod reliquum est, fateri jam omnes debemus, divino plane munere sanctae Martyris Corpus ad nus pervenisse, ut in tutela ejus quiesceremus, in eaque tamquam Patrona pientissima paratum nobis praesidium adversus omne hostium genus quotidie experiremur.

Haec tibi sint, Agape, nostri pia munera amoris,
De te perpetuo ut fama loquatur anus:

Nec de te solum quot adhuc benefacta fuere,
  Sed quae nostri etiam grata animi officia;
Quo nempe exsuvias cultu, quo nomen honore
  Tota tuum supplex Patria prosequitur.
At studii haec nostri fac sit mansura voluntas,
  Vt par in populo Relligionis erit.
Hanc sequimur, tibi nos dum plaudimus, hancque sequetur
  Quae sapiet post nos ultima posteritas.

CAPVT IIII·

DE BENEFICIIS IMPETRATIS

Vtinam, ut benigne adnuit Agape opem ejus implorantibus, sic et iidem omnes accepti beneficii tabellam testem exstare voluissent! multo plura caelestis largitatis monumenta haberemus. sed his tamen deficientibus non patiar latere, quae ad aures meas pervenerunt. ea sunt hujusmodi.

Aeger solatio recreatus

Insomnis longa nuper quum nocte jacerem,
  Torreretque ambos dira podagra pedes:
Supplicio in tanto mihi quae solamen adesset,
  Imploravi Agapen: ter fuit auxilio:
Actutum blando nam sparsit membra sopore,
  Perfuditque artus rore benigna suo.



AVLVM · IN · MILITIAM
AB · AGRO · ABREPTVM
AGAPE · ORANTEM · AVDIVIT
LIBERVM · REMISIT · DOMVM

(XXXIV)

ΑΓΑΠΗΙ · ΜΑΡΤΥΡΙ
ΕΥΝΙΚΗ
ΜΝΗΜΗΣ · ΧΑΡΙΝ
ΟΤΙ ∽ ΔΙ · ΑΥΤΗΣ · ΖΗΙ



FLAGRABAM · AMENTIA
INFLAMMATVS · LIBIDINE · FEREBAR
IN · VETITVM
TVO · DE · MVNERE · AGAPE · SANCTA
ODIO · IAM · EST · QVOD · AMABAM



NVPTIAS · COGITABAM
VIR · ERAT · IN · PROMPTV
TV · MIHI
ADFVISTI · AGAPE · PACEM · PRAEFERENS
VIRGINITAS · MIHI
IAM · IN · DELICIIS · ERIT

(XXXV)

MALVS · AH · PEREAT · PVDOR
QVI · ME · PERDITVM · IBAT
TE · AVSPICE · TE · ADIVTRICE
AGAPE · MARTYR
LABEM · ANIMI · EXPIAVI
VICTORIA · LAETVS

AGAPE · EXORANTE
DIVINITVS · DATVM · LAELIAE · FAVSTI
NE · IN · AQVIS · PERIRET
CVIVS · EFFIGIES · HEIC · POSITA · EST
VT · ESSET · AD · POSTEROS · MIRACVLI · EIVS
MONIMENTVM

DONARIVM · ARRVNTIARVM
QVOD · AGAPE · PROPITIA · DOMVS · TOTA
EXSTINCTIS · ODIIS
TRANQVILLITATE · VTATVR

SALVIA · MATER
INFANTEM · PVERVM · SERPENTE · VLCERE
LANGVENTEM
ANTE · SEPVLCRVM · AGAPES · MART ·
SVPPLEX · RECEPIT · INCOLVMEM

SEPTIMIVS · PATRIA · EXTORRIS
IN · EXSILIO · CONSENESCEBAM
IMPLORATA · AGAPE
DOMVM
POSTLIMINIO · REVISI

FLAVIA · MATER
CAMILLO · FILIO · INCOLVMI
AB · HESPERIA · VLTIMA · RECEPTO
AGAPE · MARTYRI
GRATIAS

QVOD · NEC · STERILEM · RVBIGINEM · SEGES
NEC · FOECVNDA · VITIS · PESTILENTEM · AFRICVM
SENSERIT
COLONI · MONTICELLENSES
AGAPE · MERENTI
DONVM · DEDERE

ICTV · ARBORIS · PROPE · FVNERATVS
FILIIS · NOMEN · TVVM · AGAPE · SANCTA
INCLAMANTIBVS · REVIXI

MAXIMILLVS · PVER
MODO · VALGVS · DISTORTIS · CRVRIBVS
A · SEPVLCRO · AGAPES · MART ·
RECTIS · PEDIBVS · IN · AMPLEXVM
MATRIS · VENIT

(XXXVIII)

DESIDERATVM · IN · PROELIO · VIRVM
ANTE · SEPVLCRVM · AGAPES · MART ·
DEFLEBAT · BERENICE · MVLTIS · LACRIMIS
DOMVM · REVERSA
VIRVM · COMMEATV · IMPETRATO
INVENIT · REDVCEM



ELISA · MOERENS
OB · NVTRICVM · ALTERAM · PVRVLENTAM
IMPLORAVIT · OPEM · AGAPES
AMBAS · PERENDIE · SORORIANTES · SENSIT



MAXILLA · VTRAQVE · DOLENTE
FRENDEBAM · DENTIBVS · GEMENS
NEC · LACRIMIS · TEMPERABAM
ACCESSI · OSCVLATVM · DENTEM · AGAPES · N ·
ILLICO · STETIT · DOLOR

(XXXIX)

INSTABAT · MIHI · MORS
AT · VOX · FAVCIBVS · HAESERAT
ADMISSA · RITE · ACCVSARE · NON · POTERAM
INVOCATA · AGAPE · BIS · ADFVIT
VOCEM · REDDIDIT · VITAM · SERVAVIT



ANNO · M · DCCC · XIIII ·
IIII · KAL · NOV ·
VOTIS · PVBLICE · SVSCEPTIS
AGAPE · IMPLORATA · PLVVIAS · SVSPENDIT
ET · A · SVPPLICATIONE · PRAESENS
AGROS · AQVIS · OBRVTOS · OPPLETOSQVE
PATEFACTO · SOLE · RECREAVIT



IIII · KAL · APR ·
ANNO · M · DCCC · XV ·
SVPPLICATIONE · INDICTA
ET · SACRO · AD · SEPVLCRVM · AGAPES · FACTO
VTI · CVSTODI · SVO
PAVLLO · BEDOSCHO · CVRIONVM · PRIMO
DE · VITA · OB · MORBI · VIM · PERICLITANTI
PROPITIA · ADESSET
CIVIVM · VOTA · AVDIIT
ET · VALETVDINE · REDDITA · PRAECLARVM
ANTISTITEM · PATRIAE · REDONAVIT

Haec satis, ut de beneficentia Martyris nostrae erga nos fama transeat ad posteros: qui experiri ipsi etiam facile poterunt, quanta sit apud Deum gratia, siquidem eam pari atque nos religione et observantia colendam sibi celebrandamque existimarint.

FINIS

KAL · XV · AVG ·
MDCCCXV ·